

„Wielki Przegrany Współczesności”. Polski nauczyciel jako podmiot i przedmiot kształcenia

Mirosława Nowak-Dziemianowicz

This item was submitted to the oPUB Repository of the University of Lower Silesia.

Citation: Nowak-Dziemianowicz, M. (2008). „Wielki Przegrany Współczesności”. Polski nauczyciel jako podmiot i przedmiot kształcenia. In Paweł Rudnicki, Barbara Kutrowska, & Mirosława Nowak-Dziemianowicz (Eds.), *Nauczyciel: misja czy zawód? Społeczne i profesjonalne aspekty roli* (pp. 129–162). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

Version: Publisher's version

© Dolnośląska Szkoła Wyższa

Mirosława Nowak-Dziemianowicz

„Wielki Przegrany Współczesności”. Polski nauczyciel jako podmiot i przedmiot kształcenia

W prezentowanym tekście pragnę przedstawić współczesnego nauczyciela w kontekście przesądających o jego profesjonalnym przygotowaniu koncepcji kształcenia, sposobów rozumienia jego zawodowej roli oraz wiedzy i kompetencji na role te się składających. Przywołam dwa konteksty – teoretyczny i praktyczny, konteksty współobecne, powiązane ze sobą, nierozłączne. W kontekście teoretycznym przedstawię współczesne spojrzenie na wiedzę i kompetencje nauczyciela, funkcje tej wiedzy oraz jej związek z problemami miejsca i czasu, w jakim toczą się procesy edukacji. W kontekście praktycznym dokonam charakterystyki obecnego sposobu kształcenia nauczycieli, jego umocowań prawnych. Te wątki potraktuję jako wprowadzenie do prezentacji nowej, autorskiej koncepcji kształcenia nauczycieli. Koncepcja ta powstała w Zespole, który tworzyli: prof. dr hab. Bogusława D. Gołębiak, prof. zw. dr hab. Zbigniew Kwieciński, dr Elżbieta Kalinowska, prof. dr hab. Robert Kwaśnica, prof. dr hab. Stefan Kwiatkowski, prof. dr hab. Mirosława Nowak-Dziemianowicz (przewodnicząca zespołu). Zespół ten realizował zadanie, którego się podjęłam jako członek Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Zgodnie z Ustawą Prawo o Szkolnictwie Wyższym Rada Główna Szkolnictwa Wyższego opracowuje i przedkłada Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego standardy kształcenia wszystkich, wymienionych na ministerialnej liście kierunków kształcenia (jest ich 118) oraz 119 standard – kształcenia nauczycieli. Zadanie to pozwoliło nam, członkom Zespołu, na ponowne postawienie pytania o zawód nauczyciela, jego specyfikę, zachodzące w jego przepisie roli zmiany oraz o możliwości w zakresie akademickiego przygotowania osób decydujących się zawód ten wykonywać. Kolejny raz odpowiedzieliśmy w rzeczywisty, konkretny i praktyczny sposób na oczekiwania i zapotrzebowanie urzędników i decydentów oświatowych. I mimo że standard kształcenia nauczycieli, który w lutym 2007 roku został przez Radę Główną

Szkolnictwa Wyższego przekazany Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego (jest od tego czasu udostępniony na stronie www.rgszw.gov.pl) nie został zatwierdzony (podpisany przez Ministra), nie żałuję wysiłku, czasu ani energii poświęconej temu zadaniu. Kolejny raz miałam okazję w "badaniu w działaniu" przyjrzeć się i usłyszeć to wszystko, co w Polsce współczesnej składa się na dyskurs o edukacji. Ten potoczny i publiczny, z jego profesjonalnymi i nieprofesjonalnymi uczestnikami dyskurs pokazał stereotypy i uprzedzenie, grę interesów i grę o władzę, o przywileje i zachowanie *status quo*, grę pozorów i zaangażowań. I tak jak zawsze podczas badań, a tych krytycznych szczególnie, zdobyłam nowe kompetencje, nowe doświadczenia, którymi dzielić się będę z moimi studentami i które pozwolą mi lepiej rozumieć polską, współczesną edukację.

1. 1. O aktualnym kształceniu nauczycieli w świetle obowiązujących przepisów prawnych

W uczelniach polskich dominuje model kształcenia nauczycieli, którego istotą jest realizowanie studiów w zakresie wybranej dziedziny wiedzy uzupełnionych tzw. przygotowaniem pedagogicznym. W szkołach wyższych przyznających kwalifikacje nauczycielskie kształci się specjalistów przedmiotowych w zakresie wybranej dyscypliny akademickiej (np. fizyków, chemików, filologów, historyków). Proponuje się im w ramach zajęć fakultatywnych blok pedagogiczno-psychologiczno-metodyczny, uzupełniony 150-godzinną praktyką, będący tzw. przygotowaniem absolwentów do pracy w zawodzie nauczyciela. Takie rozumienie kompetencji nauczycielskiej, a więc sposób definiowania profesjonalnej roli nauczyciela wynika z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004. Wyraźnie określa ono, co to są kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela (nie mniej niż 330 godzin pedagogiki, psychologii oraz dydaktyki szczegółowej plus 150 godzin praktyk). Odpowiedzią na pytanie o to, czym jest przygotowanie pedagogiczne, jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 roku. Wyraźnie określa ono, iż przygotowaniem pedagogicznym legitymuje się ten absolwent, który zaliczył w toku studiów 270 godzin łącznie zajęć z psychologii, pedagogiki i dydaktyki oraz 150 godzin praktyk pedagogicznych.

Na polskim rynku edukacyjnym funkcjonują dziś więc różne grupy nauczycieli, odmiennie przygotowanych do pełnienia swej profesjonalnej roli. Pierwszą stanowią absolwenci kierunków przedmiotowych w różnych szkołach wyższych (Uniwersytetach, Politechnikach), którzy w toku studiów uczestniczyli w zajęciach przyznających uprawnienia pedagogiczne lub nauczycielskie (a więc zaliczyli 330 godzin pedagogiki, psychologii oraz dydaktyki szczegółowej plus 150 godzin praktyk). Ta grupa jest dominująca

na polskim rynku edukacyjnym. Stanowią ją nauczyciele, którzy legitymują się przygotowaniem merytorycznym w zakresie nauczanego przedmiotu i śladowym ze swej istoty – zdobytym w ramach zajęć organizowanych na peryferiach studiowanej dyscypliny akademickiej – przygotowaniem pedagogiczno-psychologicznym.

Problematyka składająca się na kompetencje pedagogiczno-psychologiczne, niezbędne do pełnienia profesjonalnej roli nauczyciela, obecna w różnorodnych centrach edukacji nauczycielskiej, jakie powstały przy szkołach wyższych, umożliwiającą zdobycie kwalifikacji nauczycielskich jest ograniczona. Sprowadza się ona do kilku, wybranych z konieczności związanej z minimalną liczbą godzin przeznaczonych na ich realizację zagadnień z psychologii i pedagogiki. Problematyka ta przekazywana jest w ramach 30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń z psychologii (zajęcia odbywają się w jednym semestrze) i 60 godzin wykładów i 30 godzin ćwiczeń z pedagogiki (zajęcia trwają jeden rok).

Analiza literatury zalecanej studentom w takich placówkach pokazuje, iż spotykają się oni w toku studiów z bardzo fragmentaryczną wiedzą z zakresu wychowania.

Znaczenie kształcenia nauczycieli w strukturze tego typu uczelni jest marginalne. Marginalizowana jest pozycja akademicka tego typu przygotowania. Jest ono nieobowiązkowe, można „zaliczyć” przedmioty wchodzące w jego skład w dowolnym momencie toku studiów. Negatywna selekcja do zawodu nauczyciela zaczyna się więc już na poziomie placówek przygotowujących ich do pracy zawodowej.

Drugą, obecną w polskich instytucjach edukacyjnych grupą nauczycieli są pedagodzy przygotowani do pełnienia swej profesjonalnej roli w uczelniach pedagogicznych. Tę nieliczną grupę stanowią nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, którzy zdobywali wykształcenie w pedagogicznych szkołach wyższych lub na uniwersytetach.

Problematyka składająca się na kompetencje pedagogiczno-psychologiczne jest obecna w kształceniu pedagogicznym tego typu (również dającym uprawnienia pedagogiczne) dużo szerzej. W planach studiów na jej realizację przeznaczają się 630 godzin dydaktycznych. Studenci zapoznają się z najnowszą problematyką wychowania na zajęciach z bloku kształcenia ogólnego i podstawowego. Treści kształcenia, składające się na profesjonalne kompetencje nauczycielskie obecne są także w programach realizowanych przez studentów bloków przedmiotów specjalizacyjnych w wymiarze 1390. Przedmioty te mają różne formy – są wśród nich wykłady, ćwiczenia, konwersatoria, seminaria oraz różnego rodzaju zajęcia praktyczne.

Szeroko rozumiana problematyka pedagogiczna obecna jest w tych uczelniach ponadto w treści prac dyplomowych studentów (dotyczy to zarówno prac licencjackich jak i magisterskich). Jej obecność wskazuje, iż studenci pod

opieką nauczycieli akademickich przez długie lata prowadzą studia oraz badania z nią związane. Realizowane przez pracowników naukowo-dydaktycznych projekty badawcze opisują również obszary, treści i zakresy zagadnień związanych z wychowaniem.

1. 2. Ocena aktualnego kształcenia nauczycieli

Powyższa analiza wskazuje, iż można dziś dokonać rozróżnienia między następującymi pojęciami: uprawnienia pedagogiczne, uprawnienia nauczycielskie.

Te pierwsze są rezultatem zapisu zawartego w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 roku. Te drugie reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku. Mają one charakter formalny, marginalizują profesjonalne przygotowanie psychopedagogiczne do zawodu nauczyciela.

Współczesnemu nauczycielowi, dostosowanemu do problemów, z jakimi spotyka się on w swej pracy zawodowej, niezbędne są kompetencje odmienne od zdobywanych w opisany sposób. Profesjonalne przygotowanie nauczyciela do pracy we współczesnej szkole nie może już odbywać się poprzez zdobywanie kwalifikacji nauczycielskich w szkołach wyższych, kształcących na kierunkach dających absolwentom przygotowanie przedmiotowe (historia, chemia, fizyka, filologie, matematyka, biologia itp.). Zawód nauczyciela dzisiaj nie sprowadza się tylko do transmisji kultury, nauczyciel nie przekazuje dziś przede wszystkim wiedzy. Potrzebna jest redefinicja tej zawodowej roli, dostosowanie jej do wymagań współczesności. Jedną z subdyscyplin pedagogiki – pedeutologia charakteryzuje się bogatym dorobkiem prac w tym zakresie. Szereg realizowanych w ostatnich latach tematów badawczych dotyczących współczesnych problemów wychowania w szkole, rodzinie, kulturze popularnej, prac dotyczących funkcjonowania szkoły, relacji społecznych zachodzących na jej terenie, ograniczeń możliwości wypełniania przez tę instytucję starych i nowych zadań, autorytetu i roli nauczyciela pozwala na sformułowanie tezy, iż polski nauczyciel nie jest właściwie przygotowany do podejmowania problemów związanych z procesami wychowania. To nieprzygotowanie, dotkliwie dziś przez wszystkich uczestników procesów edukacyjnych (nauczycieli, uczniów, rodziców) odczuwane i chętnie nagłaśniane przez media jest konsekwencją wadliwego, archaicznego z punktu widzenia potrzeb dzisiejszej szkoły oraz współczesnej rzeczywistości społecznej, systemu kształcenia nauczycieli. Konieczna jest więc strukturalna zmiana kształcenia nauczycieli w Polsce i oparcie jej na wiedzy i kompetencjach pedagogicznych.

Nowe spojrzenie na rolę nauczyciela w aspekcie profesjonalizmu, wiedzy i kompetencji

Świat współczesny opisywany z różnych perspektyw metodologicznych, teoretycznych, aksjologicznych nie chce poddać się żadnemu określoneemu czy też przyjętemu z góry założeniu, porządkowi, systemowi. Różnorodność, bogactwo jak i wzajemna sprzeczność i niespójność owych opisów zdają się być ich cechą charakterystyczną, cechą zmuszającą współczesnego człowieka do wysiłku intelektualnego pozwalającego zarówno na rozumienie świata jak i bycie w świecie. Rozumienie świata, w którym żyjemy, zdolność do radzenia sobie z sytuacjami na jakie natrafiamy, jakie organizujemy, w jakich uczestniczymy wymaga od nas określonej wiedzy.

Orientacja człowieka w świecie i w sobie samym jest możliwa dzięki zdobywanej świadomości, utrwalonej w pamięci i wykorzystywanej w odpowiednich sytuacjach, wiedzy. Wiedza ta pozwala jednostce regulować jej stosunki z otaczającym ją światem, jak również racjonalnie kierować własnym rozwojem, życiem i działaniem¹.

Z tej perspektywy ważne, jak sądzę, staje się pytanie o wiedzę nauczyciela. Na pytanie to można poszukiwać odpowiedzi w różnych obszarach teorii, praktyki oraz empirii.

W odniesieniu do teorii można zadać pytanie o to, jakiej wiedzy potrzebuje współczesny nauczyciel i szukać na nie odpowiedzi w różnych, obecnych w literaturze pedeutologicznej, koncepcjach jego kształcenia, można przyjrzeć się nowemu, odmiennemu spojrzeniu na rolę zawodową nauczyciela i z przepisu owej roli próbować odczytać oczekiwania związane z wiedzą niezbędną do jej realizacji, można również punktem wyjścia własnych rozważań w tym zakresie uczynić obecne w naukach społecznych teorie wiedzy, jej typologii oraz pełnionych funkcji.

W odniesieniu do praktyki można zapytać o to, jaka wiedza aktualizuje się podczas codziennych doświadczeń edukacyjnych, będących udziałem współczesnego nauczyciela? Możliwe jest również, jak sądzę, empirycznie badanie wiedzy nauczyciela, zarówno wiedzy osobistej, jak i profesjonalnej, poprzez próby dotarcia do informacji, wyobrażeń, pojęć na wiedzę tę się składających.

Analiza obecnych w literaturze pedeutologicznej koncepcji kształcenia² pozwala na odczytanie zawartych w każdej z nich oczekiwań związanych z określonymi kompetencjami i wiedzą nauczyciela. Każda z koncepcji akcentuje inny rodzaj kompetencji, uznając jego prymat nad pozostałymi.

Koncepcja ogólnokształcąca, w której kształcenie nauczycieli zorientowane jest na wyposażenie osób studiujących w szeroki zakres usystematyzowanej

¹ Tomaszewski T., *Ślady i wzorce*, WSZiP, Warszawa 1984.

² Lewowicki T., *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Wyd. Żak, Warszawa 1999.

wiedzy ogólnej i zapewnienie im optymalnego rozwoju intelektualnego, rozwinięcie zdolności i zainteresowań poznawczych.

Koncepcja personalistyczna zorientowana na budowanie kompetencji zawodowej nauczyciela w oparciu o ukształtowanie jego osobowości pedagogicznej, poprzez kształtowanie postaw, przekonań, motywacji. Kompetencja ta pozwolić ma nauczycielowi na pełnienie roli wzoru osobowego, indywidualności, kogoś godnego naśladowania.

Koncepcja pragmatyczna akcentująca te sprawności i umiejętności nauczyciela, które dadzą mu kompetencje użyteczne z punktu widzenia oczekiwań uczestników procesów edukacyjnych.

Koncepcja progresywna, zakładająca wyposażenie kandydatów na nauczycieli w kompetencje związane z umiejętnością dostrzegania i rozwiązywania problemów w tworzonej wspólnie z uczniami sytuacji edukacyjnej.

Koncepcja wielostronnej edukacji nauczycielskiej, w której kompetencje ogólne, personalistyczne, pragmatyczne i progresywne składają się na kompetencje wielostronne, zbliżając tym samym kształcenie nauczycieli do modelu idealnego.

Powyższa analiza pozwala także, jak sądzę, na odczytanie zawartego w każdej z nich poglądu na istotę i funkcję edukacji we współczesnym świecie.

Koncepcje, które wiążą kompetencje nauczyciela z umiejętnością rozwiązywania problemów, definiują jednocześnie istotę edukacji właśnie jako rozwiązywanie problemów, koncepcje akcentujące kompetencje pragmatyczne zdają się wychodzić z założenia, iż istotą edukacji jest jej użyteczność, przydatność dla uczącego się człowieka, koncepcje zorientowane na rozwijanie kompetencji personalistycznych wskazują na rolę i miejsce osobistego rozwoju w edukacji, rozumieją ją jako okazję czy też możliwość takiego właśnie, podmiotowego, opartego na wzorze osobowym nauczyciela, rozwoju.

Koncepcje kształcenia wielostronnego, których charakterystyką jest suma wszystkich, wymienionych wyżej kompetencji, dostrzegają złożoność współczesnej edukacji. Edukacji, której istoty nie można sprowadzić do umiejętności myślenia problemowego oraz rozwiązywania problemów, ani do nabywania sprawności i umiejętności przydatnych człowiekowi w jego życiu, podczas pełnienia ról społecznych, aktywności zawodowej, w życiu osobistym.

Dostrzeżenie wielości i wielostronności kompetencji nauczyciela niezbędnych mu do realizacji funkcji wpisanych we współczesną edukację wykracza także poza takie jej rozumienie, które sprowadza jej cel, funkcję, istotę do jednostkowego rozwoju człowieka.

Właśnie ta ostatnia koncepcja kształcenia nauczycieli wraz z dającymi się z niej odczytać oczekiwaniami zgłaszanymi pod adresem nauczyciela i edukacji jest najbliższa mojemu rozumieniu kompetencji i wiedzy współczesnego nauczyciela.

Sądzę, iż zróżnicowanie, wielokulturowość, nieprzejrzystość i problematyczność współczesności wraz z kryzysowością jej instytucji, życia społecznego i relacji międzyludzkich jest wystarczającym argumentem za przyjęciem wielostronnej koncepcji kształcenia nauczycieli oraz związanego z nią wpisanego w jej założenia, rozumienia jego kompetencji.

Problematyka roli osób wykonujących zawód nauczyciela zarówno w jej wymiarze jednostkowym jak i społecznym uległa w ostatnich latach znaczącej zmianie.

Opis owej zmiany pragnę rozpocząć od postawienia pytania o obecność mitu nauczyciela i misji nauczycielskiego zawodu, pytania, którego ważności nie uchylili żadne, udzielone dotąd odpowiedzi.

Postawienie tego pytania oraz refleksja związana z poszukiwaniem na nie odpowiedzi uświadamiającej nam, pedagogom, zarówno normatywny, życzeniowy, oparty na przyjętych z góry założeniach charakter naszego myślenia o nauczycielu jak i nieredukowalność tych właśnie cech owego myślenia. Nasze, pedagogiczne modele, wizje, oczekiwania, sposoby widzenia osoby nauczyciela, roli, jaką pełni on w życiu społecznym oraz jednostkowym rozwoju drugiego człowieka, nie są i według mnie nie mogą być wolne od wyobrażeń tworzących mity i stereotypy.

Wyobrażenia składające się na myślenie mityczne odnoszą się do pozaracjonalnych form świadomości³, do tych form narracji, które obejmują fakty, zdarzenia, osoby i procesy tworzące wzorzec dla działań perspektywicznych⁴.

Mity układają się we wzorzec, w którym wyczuwana jest archaiczność i jednocześnie aktualna siła oddziaływania.

Stereotyp to wytwór świadomości mający często w sobie ślad mitu, ale odpowiednio zracjonalizowanego. Stereotyp podporządkowany jest celom pragmatycznym: usprawiedliwia postępowanie społeczne, które odwołuje się do schematycznych uzasadnień typu: czarno-białe, przyjmując, że są one dostatecznie zrozumiałe, powszechnie dostępne i jednocześnie zdefiniowane⁵.

A. Kotowicz wymienia trzy (zdaniem Autorki najbardziej pierwotne), archetypiczne struktury nauczycielskiego mitu:

- prowadzenie za sobą, związane ze zdobywaniem i przyciąganiem uczniów, nakłanianiem ich do naśladownictwa, fascynowaniem, przekazywaniem wiedzy o świecie, często wymuszaniem posłuszeństwa i uległości,
- wskazywanie perspektywy autokreacyjnej związanej z ukazywaniem możliwości kreowania siebie i świata, wskazywanie drogi rozwojowej

³ Janion M., *Polski korowód*, [w:] Tazbir J. (red.), *Mity i stereotypy w dziejach Polski*, Interpress, Warszawa 1991.

⁴ Topolski J., *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, [w:] Topolski J., Molik W., Makowski K. A. (red.), *Ideologia, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX w.: studia historyczna*, Poznań 1999.

⁵ Janion M., *op. cit.*

poprzez inicjację, rytuały, progi, fazy i etapy zewnętrznej i wewnętrznej przemiany podmiotu,

- obietnica osiągnięcia istotnej dla podmiotu wartości, uzyskanie sprawności, wiedzy, władzy, prestiżu, statusu materialnego, niezależności⁶.

Sądzę, iż wiele z funkcjonujących w literaturze opisów roli nauczyciela jest formą uobecnienia przytoczonych wyżej mitów. Sądzę także, iż niemożliwe jest uwolnienie się od myślenia o roli nauczyciela, funkcji jaką ma on współcześnie do spełnienia od życzeń, norm, oczekiwań oraz mitów. Sądzę także, iż mity w myśleniu o nauczycielu, zwłaszcza rozpoznane, poddane krytycznemu namysłowi oraz refleksji nie są niczym niebezpiecznym, deformującym sposób patrzenia na nauczyciela. Warto się im przyglądać, szukać źródeł, opisywać przejawy ich obecności, nie warto zaś demonizować ich funkcji, jako konstruktów odpowiedzialnych za przekształcenie idei nauczyciela uczącego życia po ludzku w problem racjonalności, sprawności i władzy, pozbawiający edukacyjną relację osobotwórczego i humanizującego pierwiastka⁷.

Wszelkie refleksje dotyczące stworzenia nowego projektu kształcenia nauczycieli punktem wyjścia uczyniły krytykę współczesnej szkoły oraz obecnego w niej nauczyciela.

Wyniki badań pedagogicznych, socjologicznych i psychologicznych w tym zakresie pokazują niezmiennie asymetryczność kompetencji zawodowych współczesnych polskich nauczycieli. Są oni jako grupa zawodowa dobrze przygotowani merytorycznie (w zakresie wiedzy nauczanego przedmiotu) oraz dydaktycznie (w zakresie wiedzy metodyki i dydaktyk szczegółowych). Niewystarczająca jest natomiast pedagogiczno-psychologiczne przygotowanie nauczycieli⁸.

Na profesjonalną wiedzę nauczyciela, niezbędną dla adekwatnego do potrzeb współczesnej edukacji sposobu pełnienia swej zawodowej roli składa się wiedza:

- o otaczającym świecie,
- o relacjach ja – świat,
- o sobie samym (samowiedza nauczyciela).

Te trzy wymiary wiedzy, wyróżnione ze względu na kryterium treściowe, zawierają to wszystko co niezbędne jest współczesnemu nauczy-

⁶ Kotusiewicz A. A., *Mit nauczyciela i misja nauczycielskiego zawodu*, [w:] Paclawska K. (red.). *Tradycja i wyzwania. Edukacja, niepodległość, rozwój*, UNIVERSITAS, Kraków 1998, s. 126.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

cielowi dla tworzenia dojrzałej, satysfakcjonującej i prorozwojowej relacji pedagogicznej.

Na wiedzę o świecie, niezbędną dla tworzenia się profesjonalnej roli nauczyciela składają się między innymi następujące zagadnienia:

- *kulturowe,*
- *antropologiczne,*
- *filozoficzne,*
- *socjologiczne opisy współczesności,*
- *miejsce, cele i funkcjonowanie instytucji państwowych, społecznych (w tym przede wszystkim instytucji edukacyjnych),*
- *typy i rola ideologii w życiu społecznym (zwłaszcza rola i znaczenie ideologii edukacyjnych,)*
- *opis, charakterystyka, specyfika, ulokowanie społeczne, blokady rozwojowe i możliwości różnych grup społecznych,*
- *opis zagrożeń,*
- *obszary oraz wymiary kryzysu w terażniejszości oraz terażniejszości jako czasu kryzysu.*

Na wiedzę o relacjach ja – świat składają się między innymi zagadnienia dotyczące:

- *rozumienia procesów wychowania i edukacji we współczesnym świecie,*
- *roli, funkcji jaką pełni edukacja w życiu społeczeństw i egzystencji jednostek,*
- *opisu typów relacji międzyludzkich oraz procesów rządzących tymi relacjami,*
- *teorii komunikacji społecznej,*
- *teorii wywierania wpływu na ludzi,*
- *współczesnych nurtów oraz teorii wychowania i nauczania, rozwoju i kultury masowej wraz z umiejscowionym w niej stereotypem.*

Na wiedzę o sobie samym składa się między innymi:

- *wiedza i umiejętność rozpoznawania, nazywania, opanowywania własnych emocji, lęków,*
- *zaspokajanie potrzeb,*
- *rozpoznanie motywacji i celów życiowych,*
- *ujawnianie własnych założeń i intencji podczas działania pedagogicznego,*
- *umiejętność dokonywania analizy własnej sytuacji,*
- *znajomość własnych sposobów usensawiania świata.*

W każdym z powyższych obszarów wiedzy mieszczą się jej dwa typy:

- 1) *wiedza techniczna, instrumentalna, odpowiadająca na pytanie o cel podjętego działania oraz prowadzące do niego metody, formy i środki,*

- 2) wiedza emancypacyjna, praktyczno-moralna, będąca próbą usensawiania własnej działalności, szukaniem dla niej sensu, usprawiedliwienia.

Wiedza techniczna, to doświadczenie ukazujące świat rzeczy, innych ludzi i nas samych jako przedmiot naszych sprawczych oddziaływań. Motywem uruchamiającym tę wiedzę jest pytanie o możliwość realizowanych przez człowieka celów. Wiedza praktyczno-moralna jest tym rodzajem doświadczenia, z którego człowiek czerpie całościową wizję świata i siebie samego, dzięki niej człowiek potrafi określić reguły, zasady i normy moralne wobec siebie i innych ludzi, jest zdolny do dialogu ze sobą (dzięki temu ta jego wiedza jest stale poddawana analizie oraz krytyce).

Tak rozumiana wiedza nauczyciela pełni następujące funkcje:

- 1) umożliwia nauczycielowi działanie pedagogiczne;
- 2) umożliwia nauczycielowi rozumienie rzeczywistości, w której funkcjonuje, relacji w jakie wchodzi on sam oraz wszyscy uczestnicy praktyki edukacyjnej oraz siebie samego, własnych możliwości, barier i ograniczeń;
- 3) umożliwia nauczycielowi interpretację rzeczywistości relacji ze światem oraz własnego doświadczenia, przejawiającą się w zadawaniu pytań o sens i istotę działań własnych oraz działań innych osób, o prawomocność tych działań, o źródła wszelkich uprawomocnień.

Profesjonalną wiedzę nauczyciela charakteryzować powinna:

- otwartość (wiedza niedomknięta, „w drodze”, ciągle w procesie stawania się, zdobywania),
- nieoczywistość, niepewność, problematyczność – jako zaprzeczenie pewności własnej wiedzy, słuszności i ostateczności wszelkich rozstrzygnięć charakteryzujących obecną wiedzę nauczyciela,
- świadoma własnych ograniczeń (np. subiektywizmu).

Tak rozumiana wiedza nauczyciela powinna prowadzić do następujących umiejętności:

- 1) organizowania sytuacji dydaktyczno – wychowawczej,
- 2) komunikacyjnych – porozumiewania się językiem “żywym”, mowy ciała,
- 3) Interpretacyjnych,
- 4) poznawania osobowości,
- 5) pomagania wychowankom i rozwijania ich zdolności kreatywnych (twórczych),
- 6) rozwiązywania problemów i konfliktów,
- 7) dialogowego sposobu bycia w świecie,
- 8) współdziałania ze światem, systemem społecznym, środowiskiem dalekim i bliskim (np. współdziałanie z ośrodkami wychowania równoległego).

Te trzy wymiary wiedzy, wyróżnione ze względu na kryterium treściowe zawierają to wszystko, co niezbędne jest współczesnemu nauczycielowi dla tworzenia dojrzałej, satysfakcjonującej i prorozwojowej relacji pedagogicznej, w której funkcjonuje, relacji, w jakie wchodzi on sam a także wszyscy uczestnicy praktyki edukacyjnej oraz rozumienie siebie samego, własnych możliwości, barier i ograniczeń; umożliwia nauczycielowi interpretację rzeczywistości, relacji ze światem oraz własnego doświadczenia, interpretację przejawiającą się w zadawaniu pytań o sens i istotę działań własnych oraz działań innych osób, o prawomocności tych działań, o źródła wszelkich uprawomocnień.

Tak rozumiana wiedza nauczyciela prowadzi do pojawienia się nowych kompetencji, których potrzeba wynika z problemów, jakie niesie ze sobą współczesność. Wśród kompetencji tych na pierwszym miejscu wymieniałbym zdolność do dokonywania wyboru.

Niewątpliwie jedną z cech współczesnego świata jest pluralizm, także pluralizm oferowanych czy też możliwych do przyjęcia systemów wartości. Cele kształcenia, wychowania, funkcje edukacji wywodzić się mogą (i często dzieje się tak w praktyce) z odmiennych, czasem wzajemnie sprzecznych poglądów aksjologicznych. Nauczyciel współczesny w zderzeniu z ową wielością i różnorodnością może poczuć bezradność, bezsilność lub bezkrytyczne dążenie do „uczestniczenia w zmianach”. Potrzebna jest mu natomiast w tej sytuacji zdolność do dokonywania wyboru dotycząca decyzji w sprawie preferowania pewnych wartości.

Zwielokrotniony w swej skali problem wyboru dotyczy trzech dziedzin życia człowieka: rynku towarów i usług, rynku mediów i kultury, rynku polityczno-ideologicznego (obejmującego także religie). Człowiek współczesny, występując w roli suwerennego konsumenta nie jest w stanie porównać cech (użytkowych, jakości, przydatności) ogromnej liczby zdywersyfikowanych towarów i usług. Należy do nich także informacja, która za sprawą sektora medialnego bywa często zmanipulowana, fałszywa, tendencyjna i bezwartościowa. Również kultura, oferująca wielość swoich produkcji i superprodukcji operuje szeregiem narzędzi manipulacji, uwiedzenia, stereotypem. „Mamy przeto zwielokrotnienie, dywersyfikację, nadmiarowość, bez adekwatnych kryteriów porównań, optymalizacji. w efekcie chaotyczność – coraz lepiej dostrzegana, postępująca chyba we wszystkich procesach (gospodarczych, społecznych) – jest wzmacniana przez chaotyczność naszych codziennych wyborów i działań”⁹.

Zdolność do dokonywania wyboru wydaje mi się w kontekście powyższych rozważań niezmiernie ważną kompetencją współczesnego nauczyciela.

⁹ Zacher Z., *Intelektualizacja nauczania jako wyzwanie XXI wieku*, [w:] Materiały z Konferencji Rektorów i Założycieli Uczelni Niepaństwowych – Rzeszów 17-18 września 1999, s. 5.

Wiąże się z nią kolejna, wynikająca z opisu współczesności kompetencja jaką jest rozumienie zmiany.

Zmienność życia społecznego, funkcji oraz działalności instytucji społecznych, w tym także szkoły oraz innych obszarów, na których odbywa się edukacja, jest dziś stałym elementem naszego świata.

Adaptacja do zmiany staje się koniecznością, jest wyzwaniem dla nauczycieli, określa ich rolę, stwarza możliwości rozwoju i przekształceń w obrębie tej roli. Jednakże sama adaptacja rozumiana jako konieczne przystosowanie do zmieniającej się rzeczywistości nie wystarcza. Potrzebna jest kreatywność rozumiana jako warunek powstawania nowej świadomości, którą można nazwać świadomością krytyczną. Zmiany nie mogą być przyjmowane i postrzegane bezkrytycznie – potrzebny jest namysł, refleksja, sceptycyzm, krytyczny ogląd, świadomość potencjalnych, negatywnych doświadczeń, wyobrażenia możliwych zagrożeń. Dopiero wówczas można będzie mówić o rozumieniu zmiany, rozumieniu, które przekształcić może adaptację do rzeczywistości w krytyczną, refleksyjną kreację tejże.

Kompetencje do rozumienia zmiany wiąże się z kolejnym wymiarem nauczycielskiego, krytycznego działania. Krytycyzm musi przecież zaistnieć społecznie, publicznie. Potrzeba więc woli demaskacji¹⁰. Nie wystarczy gotowość do przystosowania się do zmieniającej się rzeczywistości, nie wystarczy również rozumienie istoty zachodzących zmian, potrzebna jest także gotowość, kompetencja do działań demaskatorskich, ujawniających sprzeczności, zagrożenia i przekłamania we wszystkich obszarach praktyki społecznej. Tak rozumiana kompetencja demaskacji powinna stać się także udziałem współczesnego nauczyciela.

Powyższe kompetencje związane są z pierwszym z wymienionych przede mnie obszarów wiedzy, z obszarem wiedzy o świecie. Wyboru tych właśnie kompetencji dokonałam w oparciu o dwa kryteria. Pierwsze z nich wynika z opisu współczesności, w której konieczność i zdolność dokonywania wyboru, rozumienie zachodzących zmian oraz konieczność podejmowania działań demaskatorskich zyskują miano pierwszoplanowych, ważnych czy też niezbędnych dla każdego człowieka.

Drugim kryterium jest odmienność, nowość tych kompetencji spostrzegana na tle dawnych, tradycyjnych oczekiwań związanych z rolą nauczyciela.

Nauczyciel przygotowany do dokonywania wyboru, rozumiejący istotę zachodzących zmian oraz demaskujący dostrzeżone przez siebie przejawy zła, przekłamania, opresji czy też krzywdy innych ludzi to osoba niewiele mająca wspólnego z instrumentalnie tylko pojmującym swoją funkcję bez-

¹⁰ Berger P. L., *Zaproszenie do socjologii*, PWN, Warszawa 1998.

refleksyjnym wykonawcą poleceń, realizatorem programu, niewolnikiem procesu nauczania.

Z obszarem wiedzy o relacjach jednostki ze światem wiążą się, jak sądzę, kompetencje, które nazwałabym społecznymi lub interpersonalnymi. W odniesieniu do tych kompetencji wskażę na takie, które charakteryzują odmienne od tradycyjnego, instrumentalnego rozumienie roli nauczyciela i których ważność i miejsce wynikają z opisu, z charakterystyki tych relacji.

Sądzę, iż znaczącą pozycję wśród interpersonalnych kompetencji nauczyciela zajmują kompetencje komunikacyjne. Wydaje się, że we współczesnej kulturze człowiek coraz częściej szuka nie tylko kogoś, kto by mu coś powiedział, ale przede wszystkim takiego kogoś, do kogo jego własne mówienie – będąc swoiście słuchanym – wyzwoli inaczej niemożliwy i niedostępny wgląd w siebie samego. Bez mowy nie ma samowiedzy, a w rozmowie kluczowym mechanizmem generowania transgresyjnego otwarcia na nieprzejrzyście wymiary „ja” staje się oparcie w słuchaniu¹¹.

Kompetencja komunikacyjna, aktualizująca się w procesach edukacji, przejawia się w trzech różnych pozycjach, dostępnych i zajmowanych przez nauczyciela.

Pozycja wiedzącego opiera się na takiej percepcji świata, w której obiekty, zdarzenia, innych ludzi poddajemy działaniu reguły podobieństwa. Regułę tę określa poszukiwanie uniwersalnego porządku opartego na pewnej, uniwersalnej wiedzy, której funkcją jest „rozeznanie się w tym, co słuszne” i uznaniem tego za składowe i opisujące „ja”¹². Nauczyciel przyjmujący pozycję „wiedzącego” nadaje uczniowi komunikat perswazyjny, którego celem jest zmiana jego przekonań. Uczeń występuje tu w roli „niemego” słuchacza, który uzyskuje głos jedynie w celu przesłania komunikatu zwrotnego, dotyczącego przyswojonej teorii.

Pozycja rozmowcy nastawiona na recepcję inności, tolerowanej, akceptowanej, nie podlegającej perswazyjnemu korygowaniu, wsparta pluralizmem filozoficznym, niosącym prawo odmiennego myślenia, świadoma decentracji, otwiera możliwość podjęcia dyskursu przez inność, odmiennność, mniejszość. Od wizji dialogu ewangelizującego, nauczającego przechodzimy do wizji dialogu, w którym inność jest zadaniem do zrozumienia¹³. Nauczyciel, przyjmując tę pozycję, umożliwiając dojscie do głosu pozwala zakwestionować własną pewność, słuszność poprzez skonfrontowanie jej z cudzą słusznością, z cudzym potencjałem intelektualnym. Toleruje inność, dopuszcza do głosu, pozwala zaistnieć.

¹¹ Stępniewska-Gębik H, *Estetyka i logika komunikatu w wychowaniu (trop Lacanowski)*, [w:] Paclawska K. (red.), *Tradycja i wyzwania. Edukacja, niepodległość, rozwój*, UNIVERSITAS, Kraków 1998.

¹² Witkowski L., *O metaakcjologiczne przesłanki reformy edukacji*, [w:] Bogaj A. (red.), *Realia i perspektywy reform oświatowych*, IBE, Warszawa 1997.

¹³ *Ibidem*, s. 28.

Jednakże istotą współczesnej edukacji nie jest nauczycielskie „mówienie” perswazyjne, nie jest też nią tolerancyjna zgoda „na inność, inność oglądaną z pozycji własnej słuszności. Istotą współczesnej edukacji jest dopuszczenie do głosu”. „Pozwolić mówić – to wyzwanie dla wychowania. Mowa, głos stał się kluczową kategorią pedagogiki radykalnej, która wskazuje na wychowawczą ważność „dopuszczenia do głosu”, „zabierania głosu”, czy „wsłuchiwanie się w głos”¹⁴. Z tak rozumianą rolą edukacji związana jest pozycja słuchającego.

Człowiek istnieje dzięki mowie, a mówi wtedy, kiedy jest słuchany. Stąd pozycja słuchającego związana z kompetencją do słuchania staje się jedną z ważniejszych kompetencji współczesnego nauczyciela. Pozycja słuchającego wymaga założenia niewiedzy na temat osoby mówiącej, charakteryzuje się obraniem orientacji nie tyle na samą osobę, co raczej na język, jakim dana jednostka się posługuje. Słuchanie otwiera możliwości dokonania interwencji wychowawczych w najmniej inwazyjnym stopniu, tzn. bez nadmiernej projekcji i utopijnych prób zrozumienia drugiego człowieka. Przyjęcie pozycji słuchacza jest skierowaniem działań wychowawczych na „rozeznanie się w tym, co własne”, dokonywane przez samego wychowanka, gdyż nie daje gotowych rozwiązań, pod- i odpowiedzi¹⁵.

W omawianej przeze mnie grupie kompetencji nauczycielskich, związanych z obszarem relacji człowieka ze światem, pojawiają się takie kompetencje menedżerskie, określane poprzez zdolność nauczyciela do organizowania polegającego na grupowaniu czynności i osób w zespoły, przydzielanie zadań, narzędzi, materiałów, kształtowania więzi i współpracy, planowania polegającego na określaniu celów organizacji i dróg ich osiągnięcia, kierowanie ludźmi polegające na takim oddziaływaniu na ludzi, aby podążali za celami organizacji poprzez motywowanie, przewodzenie oraz komunikowanie, kontrolowanie polegające na upewnieniu się, że organizacja funkcjonuje zgodnie z wyznaczonymi celami¹⁶.

Kolejnym obszarem wiedzy, który warunkuje pojawienie się nowych kompetencji nauczyciela jest obszar wiedzy o sobie. Jaki jestem, jak zachowuję się w różnych sytuacjach życiowych, jakie posiadam zdolności? Jaka jest struktura mojej osobowości? To pytania, na które odpowiedzi stanowią podstawę samopoznania, składają się na samowiedzę człowieka.

Rozwój osobowości człowieka zależy w dużej mierze od znajomości prawdy o sobie samym. Złudzenia w odniesieniu do siebie samego mogą być jak kule, użyteczne dla tych, którzy nie są zdolni chodzić o własnych siłach, potęgują one jednak ludzką słabość. Największą siłę osiąga jednostka dzięki

¹⁴ Stępniewska-Gębik, s. 212.

¹⁵ *Ibidem*, s. 219.

¹⁶ Stoner J. A. F., Wankel. Ch., *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1992.

maksymalnej integracji własnej osobowości, a to oznacza również maksymalną znajomość siebie¹⁷. Cena nietrafnego poznania, nierzetelnej oceny siebie samego jest wysoka indywidualnie i społecznie. Jednostka za błędy w poznawaniu i ocenie siebie płaci wyobcowaniem i nieprzystosowaniem społecznym, niezadowolaniem z wykonywanej pracy, niepowodzeniami w życiu zawodowym i osobistym, a nierzadko niedosytem i poczuciem klęski życiowej.

Samopoznanie umożliwia przewyciężanie własnych wad i słabości, rozwijanie dodatnich cech swej osobowości, zwiększenie kontroli swego postępowania. Pozwala na dokonanie wyboru własnej drogi życiowej, umożliwia człowiekowi budowania kompetencji do rozumienia siebie, zarówno w sferze własnych potrzeb, dążeń, motywów jak i w odniesieniu do sposobów ich zaspokajania i realizacji. Samopoznanie pozwala również jednostce na zbudowanie kompetencji do rozumienia i panowania nad własnymi emocjami oraz lękami.

Wszystkie te kompetencje, związane z obszarem wiedzy o sobie samym pozwalają człowiekowi na uwolnienie się od zewnętrznych uwarunkowań i zagrożeń, zwiększając obszar autonomii jednostki. Pozwalają na budowanie pozytywnej samooceny, zwiększającej poczucie pewności siebie, odporności psychicznej.

Wydaje się, iż kompetencje związane z rozumieniem własnego postępowania, własnej sytuacji oraz ulokowania w świecie zdarzeń i relacji międzyludzkich są niezbędne współczesnemu nauczycielowi.

Samoświadomość nauczyciela budowana zarówno w procesie jego kształcenia jak i podczas refleksyjnie traktowanej praktyki pedagogicznej może stać się dla ludzi zawód ten wykonujących okazją i szansą na rozwój osobisty i zawodowy.

Powyższe założenia implikują pojawienie się zasad w kształceniu nauczycieli, umożliwiających ich realizację.

Zasady te głoszą, iż:

- 1. Głównym celem edukacji jest pomoc przyszłemu nauczycielowi w odkrywaniu siebie, własnej niepowtarzalności, indywidualności. Tak rozumiane kształcenie w zawodzie nauczyciela jest szukaniem drogi i odkrywaniem siebie.*
- 2. Bycie dobrym nauczycielem wiąże się z używaniem siebie jako instrumentu działania. Oznacza to, iż głównym narzędziem pracy nauczyciela jest on sam, działający spontanicznie w szybko zmieniających się sytuacjach. Proces kształcenia jest więc procesem umożliwiającym stawanie się nauczycielem; uczy jak używać siebie, aby tworzyć warunki stymulujące rozwój ucznia.*

¹⁷ Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Czytelnik, Warszawa 1970.

3. *Program kształcenia nie ma na celu wyposażenia nauczyciela w strukturę naukowo opracowanych metod, lecz pomóc mu w wypracowaniu metod czy stylu pracy najbardziej odpowiadających jego strukturze psychicznej.*
4. *Uznanie faktu, iż odkrywanie indywidualnego znaczenia wiedzy dokonuje się w procesie osobistego doświadczenia jej przydatności, pociąga za sobą szczególną rolę, jaką przypisuje on praktyce. Jest ona integralnym składnikiem kształcenia.*

Realizacja powyższych zasad wiąże się z koniecznością wprowadzenia do procesu kształcenia nauczycieli, obok metod tradycyjnych metod nowych – takich jak *trening interpersonalny*. Jego efektem może stać się nabywanie umiejętności interpersonalnych, wrażliwości percepcyjnej w odniesieniu do uczniów i sytuacji wychowawczych oraz sprawności w propagowaniu działań pedagogicznych.

Przygotowany w oparciu o powyższe zasady nauczyciel będzie się charakteryzował uwzględniającą najnowsze diagnozy i opis współczesności wiedzą ogólną, szczegółową wiedzą pedagogiczną, psychologiczną, filozoficzną, które umożliwią mu twórcze, innowacyjne, postkonwencjonalne realizowanie swej zawodowej roli. Zdolny do pozytywnej autoprezentacji, znający i posługujący się teoriami komunikacji, negocjacji, umiejący stosować strategie rozwiązywania konfliktów stać się może, dzięki wykształceniu właśnie, konkurencyjny na edukacyjnym rynku pracy.

2. Propozycja nowego modelu kształcenia nauczycieli

2. 1. Przestanki proponowanego modelu

Na podstawie powyższych stwierdzeń można przyjąć, iż na profesjonalne przygotowanie współczesnego nauczyciela składają się dwa typy kompetencji: kompetencje instrumentalne, techniczne, odpowiadające na pytanie o cel podjętego działania oraz prowadzące do niego metody, formy i środki a także kompetencje praktyczno-moralne, będące próbą usensowniania własnego działania, kompetencje umożliwiające komunikowanie się ze sobą oraz innymi.

Tak rozumiane kompetencje nauczyciela pełnią następujące funkcje, niezbędne w codziennej praktyce szkolnej:

- 1) umożliwiają nauczycielowi działanie pedagogiczne,
- 2) umożliwiają nauczycielowi rozumienie rzeczywistości, w której funkcjonuje, relacji, w jakie wchodzi on sam, a także wszyscy uczestnicy praktyki edukacyjnej, oraz rozumienie samego siebie, własnych możliwości, barier i ograniczeń,
- 3) umożliwiają nauczycielowi interpretację rzeczywistości, relacji ze światem oraz własnego doświadczenia, interpretację przejawiającą

się w zadawaniu pytań o sens i istotę działań własnych oraz działań innych osób, o prawomocność tych działań, o źródła wszelkich uprawnień, dają więc nauczycielowi kompetencje krytyczne.

Podstawowe argumenty, uzasadniające potrzebę przygotowania odmiennej od dotychczasowej koncepcji, struktury i organizacji kształcenia nauczycieli to:

- 1) Zapisy zawarte w obowiązujących rozporządzeniach, określające uprawnienia do wykonywania zawodu nauczyciela, które nie różnicują pedagogicznego przygotowania I-go i II-go stopnia w tym zakresie. Generują więc chaos, są nieprzejrzyste zarówno dla studiujących, przyszłych nauczycieli, jak i dla organizatorów procesów kształcenia. Dzisiaj na polskim rynku edukacyjnym możliwe są takie sytuacje, w których absolwenci magisterskich studiów na kierunku „pedagogika” nie posiadają tzw. „Uprawnień pedagogicznych” (w myśl przywołanych wcześniej rozporządzeń).
- 2) Powyższa rekonstrukcja stanu faktycznego w zakresie kształcenia nauczycieli w Polsce oraz towarzysząca jej ocena.
- 3) Konieczność uczynienia studiów I-go stopnia (licencjackich) studiami zawodowymi, zapisana w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym implikuje potrzebę przededefiniowania studiów uniwersyteckich. Kształcenie nauczycieli na akademickich studiach przedmiotowych pozwoli Uniwersytetom odpowiedzieć na pytanie, czym dziś są studia zawodowe.
- 4) Analiza koncepcji organizacji procesu kształcenia nauczycieli w krajach Unii Europejskiej – ma ono charakter równoległy (specjalistyczno-pedagogiczny) i jest równoważne w obu tych wymiarach.
- 5) Podstawowe postulaty wynikające z ustaleń współczesnej pedeutologii oraz badań nad przygotowaniem zawodowym nauczycieli w Polsce i na świecie.

2. 2. Cechy systemu kształcenia nauczycieli

Integralność – spostrzeganie kompetencji nauczycielskich jako całości złożonej z:

- 1) wiedzy kierunkowej (specjalistycznej, niepedagogicznej),
- 2) wiedzy psychologiczno-pedagogicznej,
- 3) umiejętności wykraczających poza wąsko rozumianą rolę nauczyciela rozumianego jako specjalisty od przekazywania wiedzy; przekraczające tę rolę umiejętności odpowiadające szeroko pojętej profilaktyce, diagnozie i terapii pedagogicznej.

Równowaga – kształcenie nauczycieli w równym stopniu uwzględnia przygotowanie kierunkowe (specjalistyczne, niepedagogiczne i pedagogiczne).

Elastyczność – zdobywanie pełnego przygotowania zawodowego może odbywać się w ramach różnie skomponowanych programów kształcenia, ważne aby każdy z tych wariantów zapewniał integralność i równowagę treści kierunkowych (specjalizacyjnych, niepedagogicznych) i pedagogicznych.

2. 3. Struktura kształcenia

Stażność – niezmiennie w kształceniu nauczycieli są dwa składniki: moduł treści kierunkowych (specjalizacyjnych, niepedagogicznych) i moduł treści przygotowania pedagogicznego.

Etapowość – dochodzenie do przygotowania zawodowego odbywa się w dwóch etapach: na poziomie studiów i i II stopnia, na każdym z tych etapów odrębne moduły treści kierunkowych (specjalizacyjnych, niepedagogicznych) i przygotowania pedagogicznego.

Różnorodność – różne mogą być warianty programowe kształcenia nauczycieli. Upraszczając można wskazać: wariant podstawowy (typowy, zorganizowany z myślą o wyrażnie decydujących się na zawód nauczyciela, już w chwili wyboru studiów przedmiotowych) i warianty uzupełniające (organizowane dla osób wybierających zawód nauczyciela nie na początku studiów przedmiotowych, lecz później – w czasie studiów lub po ich zakończeniu).

2. 4. Ścieżki kształcenia

Kształcenie profesjonalne nauczycieli odbywać się może w różnych wariantach: dwóch podstawowych i dwóch uzupełniających.

Wariant podstawowy 1

Kandydat na studia kierunkowe (specjalizacyjne) wybiera nauczycielską ścieżkę kształcenia zawodowego na studiach I-go stopnia. Równoległe do kształcenia kierunkowego realizuje zajęcia przewidziane dla I-go stopnia przygotowania nauczycielskiego opracowane w odrębnym standardzie. Uzyskanie tytułu licencjata w taki sposób uprawnia go do nauczania studiowanego przedmiotu w szkołach podstawowych oraz gimnazjach. W tym wariantcie zdobywają także przygotowanie do zawodu nauczyciela szkoły podstawowej i gimnazjum nauczyciele języków obcych. Absolwent takich studiów może je kontynuować na studiach kierunkowych II-go stopnia równoległe z kształceniem pedagogicznym II-go stopnia przeznaczonym dla nauczycieli liceów ogólnokształcących oraz liceów profilowanych.

Studia kierunkowe (specjalizacyjne, niepedagogiczne)

Moduł treści kierunkowych I-go stopnia, np. fizyka	+	Moduł treści pedagogicznych I-go stopnia
Moduł treści kierunkowych II-go stopnia, np. fizyka	+	Moduł treści pedagogicznych II-go stopnia

LUB**Wariant podstawowy 2**

Kandydat do zawodu nauczyciela wybiera ścieżkę kształcenia zawodowego na studiach I-go stopnia, na kierunku pedagogika. Równolegle do kształcenia pedagogicznego realizuje zajęcia przewidziane dla I-go stopnia przygotowania kierunkowego opracowane w odrębnym standardzie. Może także kontynuować swoje przygotowanie do zawodu nauczyciela szkół ponadgimnazjalnych na studiach II-go stopnia na kierunku pedagogika, specjalność pedagogika nauczycielska uzupełnionych o treści kierunkowe (specjalizacyjne).

Studia pedagogiczne

Moduł treści pedagogicznych I-go stopnia	+	Moduł treści kierunkowych I-go stopnia, np. fizyka
Moduł treści pedagogicznych II-go stopnia	+	Moduł treści kierunkowych II-go stopnia, np. fizyka

Wariant uzupełniający 1

Tytuł zawodowy uprawniający do wykonywania profesji nauczyciela w szkole podstawowej oraz gimnazjum uzyskać można na studiach I-go stopnia na kierunku pedagogika, specjalność pedagogika nauczycielska. W tym wariancie obowiązuje również zasada integralności oraz równoległości kształcenia w zakresie kierunkowym (specjalizacyjnym) oraz pedagogicznym. W ten sposób można zdobyć przygotowanie do nauczania przedmiotowego w szkole podstawowej oraz gimnazjum. Uprawnienia do nauczania w szkołach ponadgimnazjalnych nabywa absolwent pedagogiki nauczycielskiej (studia I-go stopnia) na studiach kierunkowych (specjalizacyjnych) II-go stopnia uzupełnionych zgodnie z zasadą integralności i równoległości o kształcenie pedagogiczne przygotowane w odrębnym standardzie dla nauczyciela liceum.

Moduł treści pedagogicznych I-go stopnia	+	Moduł treści kierunkowych I-go stopnia, np. fizyka
Moduł treści kierunkowych II-go stopnia, np. fizyka	+	Moduł treści pedagogicznych II-go stopnia

LUB**Wariant uzupełniający 2**

Tytuł zawodowy uprawniający do wykonywania profesji nauczyciela w szkole podstawowej oraz gimnazjum uzyskać można na studiach I-go stopnia kierunkowych (specjalizacyjnych). W ten sposób można zdobyć przygotowanie do nauczania przedmiotowego w szkole podstawowej oraz gimnazjum. Uprawnienia do nauczania w szkołach ponadgimnazjalnych nabywa absolwent studiów kierunkowych (studia I-go stopnia) na studiach pedagogicznych II-go stopnia uzupełnionych zgodnie z zasadą integralności i równoległości o kształcenie przedmiotowe (specjalizacyjne) przygotowane w odrębnym standardzie dla nauczyciela liceum.

Moduł treści kierunkowych I-go stopnia, np. fizyka	+	Moduł treści pedagogicznych I-go stopnia
Moduł treści pedagogicznych II-go stopnia	+	Moduł treści kierunkowych II-go stopnia, np. fizyka

Wariant uzupełniający 3

Kandydat do zawodu nauczyciela w szkołach podstawowych i gimnazjach, który kończył studia kierunkowe (specjalizacyjne) I-go stopnia bez przygotowania w zakresie treści pedagogicznych może zdobyć kwalifikacje nauczycielskie na kierunku pedagogika, specjalność pedagogika nauczycielska studia I-go stopnia. Kandydat do zawodu nauczyciela szkół ponadgimnazjalnych musi uzupełnić wykształcenie kierunkowe oraz pedagogiczne na drugim poziomie kształcenia.

Moduł treści kierunkowych I-go stopnia, np. fizyka	+	
Moduł treści kierunkowych II-go stopnia, np. fizyka	+	Moduł treści pedagogicznych I i II-go stopnia

Pełne przygotowanie do zawodu nauczyciela (praca w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach) oznacza zrealizowanie dwóch modułów treści kierunkowych (I i II-go stopnia) oraz dwóch modułów treści przygotowania pedagogicznego (I i II-go stopnia).

PRZYGOTOWANIE PEDAGOGICZNE PIERWSZEGO STOPNIA

KWALIFIKACJE ABSOLWENTA

Absolwent dysponuje podstawową wiedzą ogólnopedagogiczną, socjologiczną i psychologiczną w postaci:

- **wiedzy operacyjnej**, tzn. takiej, która tworzy język myślowy umożliwiający rozumienie rzeczywistości edukacyjnej jako przestrzeni życia społecznego, uwarunkowanego przez czynniki historyczne, kulturowe, ekonomiczne i polityczne,
- **wiedzy praktycznej**, tzn. takiej, która umożliwia przyswajanie, rewidowanie i modyfikowanie umiejętności umożliwiających skuteczne działanie w zakresie nauczania, wychowania, pracy opiekuńczej, profilaktyki oraz diagnozy i terapii w sytuacjach kryzysowych.

Istotne jest, że obydwa rodzaje wiedzy nauczyciel organizuje wokół swoistych dla nich kategorii pojęciowych:

- **kategoriami organizującymi wiedzę operacyjną** są: rozwój, wychowanie, style myślenia pedagogicznego, ideologie edukacyjne, pośrednie i bezpośrednie uwarunkowania rzeczywistości edukacyjnej,
- **kategoriami organizującymi wiedzę praktyczną** są: uczeń, klasa, szkoła, nauczyciel, treść kształcenia i wychowania, formy organizacyjne kształcenia, metody nauczania, wychowania, profilaktyki, diagnozy, terapii i pracy opiekuńczej, sytuacje kryzysowe.

Dzięki obydwu rodzajom wiedzy nauczyciel:

- 1) ma umiejętność komunikacji społecznej, posługiwania się warsztatem diagnostycznym, wzbogacania oraz doskonalenia swojej wiedzy i kompetencji w zakresie praktycznego działania oraz tworzenia własnego warsztatu metodycznego;
- 2) ma umiejętność refleksyjnego odnoszenia się do własnej roli zawodowej oraz pogłębionego rozumienia rzeczywistości edukacyjnej;
- 3) zna i rozumie charakterystyczne procesy rozwojowe dzieci w wieku wczesnoszkolnym oraz w fazie wczesnej adolescencji;
- 4) ma umiejętności z zakresu relacji społecznych, niezbędne do animowania pracy grupy rówieśniczej (zespołów klasowych);
- 5) potrafi diagnozować i przeciwdziałać współczesnym problemom w wychowaniu dzieci i młodzieży, związanym z patologią społeczną, procesami wykluczania i marginalizacji oraz indywidualnymi i społeczno-kulturowymi deficytami;

- 6) ma umiejętności metodyczno-warsztatowe, umożliwiające przekazywanie w sposób atrakcyjny i zrozumiały wiedzy z zakresu nauczanych przedmiotów na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

1. Kształcenie w zakresie psychologicznych podstaw rozwoju i wychowania

Treści kształcenia: Podstawowe pojęcia psychologii (myślenie, mowa, spostrzeżenie, uwaga, pamięć). Pojęcie rozwoju psychicznego (Modele rozwoju. Biologiczne i społeczne czynniki rozwoju. Fazy rozwoju. Rozwój wybranych funkcji psychicznych. Rozwój i kształtowanie osobowości. Rozwój a wychowanie). Dziecko w rodzinie i szkole (Specyfika interakcji dorosły–dziecko w rodzinie i szkole. Źródła wiedzy dorosłych na temat wychowania, style i postawy wychowawcze. Mechanizmy socjalizacji – dostosowywanie oddziaływań wychowawczych do poziomu rozwoju poznawczego i emocjonalnego). Umiejętności wychowawcze (Skuteczność metod wychowawczych. Kształtowanie motywacji do nauki i poczucia własnej wartości. Psychologiczne problemy oceniania osiągnięć i rozwijania potrzeb poznawczych. Błąd w wychowaniu, przyczyny i rodzaje błędów). Zaburzenia rozwoju i zachowania (Problemy i trudności wychowawcze typowe dla poszczególnych etapów rozwoju).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia etapów rozwoju człowieka; rozpoznawania blokad i zakłóceń w procesie rozwoju; rozpoznawania specyficznych, charakterystycznych dla poszczególnych faz rozwojowych zaburzeń; animowania pracy nad własnym rozwojem; kreowania i inspirowania zmian prorozwojowych w szkole – organizacji uczącej się, w klasie szkolnej, w relacjach z uczniami; rozumienia różnic indywidualnych i wynikających z nich implikacji dla wychowania i kształcenia; rozumienia specyfiki funkcjonowania dzieci, u których przebieg rozwoju nie jest prawidłowy.

2. Kształcenie w zakresie współczesnych koncepcji i praktyk wychowania

Treści kształcenia: Konteksty wychowania (Antropologiczne, socjologiczne i filozoficzne podstawy wychowania). Teorie wychowania (Potoczne teorie wychowania a teoretyczna refleksja nad wychowaniem. Główne kierunki współczesnych teorii wychowania). Proces wychowania (Podstawowe właściwości procesu wychowania. Struktura i dynamika procesu wychowania. Podmiotowość w wychowaniu. Wychowanie a samowychowanie. Metodyczne aspekty wychowania: technologie wychowania, zasady, metody, formy, techniki i środki wychowania. Granice i mierniki oddziaływań wychowawczych. Konstruowanie programów wychowawczych). Cele wychowania (Koncepcje człowieka a cele wychowania. Wartości w wychowaniu). Podmioty wychowania (Środowiska wychowawcze. Kompetencje wychowawcze. Uczeń, nauczyciel, rodzic. Etyczny aspekt profesjonalnej roli nauczyciela).

Dysfunkcje w grupie rówieśniczej i relacjach społecznych (Trudności wychowawcze. Agresja, przemoc, uzależnienia. Patologie społeczne).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia podstawowych kategorii pojęciowych ułatwiających identyfikację i opis zjawisk wychowawczych; reinterpretacji tradycyjnych modeli wychowania; projektowania, organizowania, modyfikowania i oceniania różnorodnych sytuacji wychowawczych; rozwiązywania problemów wychowawczych w świetle różnych teorii wychowania; samodzielnego wiązania procesów wychowania z innymi procesami społecznymi i edukacyjnymi; projektowania własnych rozwiązań problemów wychowawczych; inspirowania do samodzielnego rozpoznawania zjawisk społecznych; kształtowanie refleksji nad etapami „wrastania” w rolę wychowawcy; działań profilaktycznych w zakresie przemocy, agresji w szkole, opracowywania i wdrażania programów profilaktycznych w zakresie patologii społecznych.

3. Kształcenie w zakresie współczesnych koncepcji i praktyk nauczania

Treści kształcenia: Współczesne koncepcje nauczania (Modele profesjonalizmu i ich implikacje dla edukacji nauczycieli. Edukacja do refleksyjnej praktyki. Szkoły myślenia o roli edukacji w społeczeństwie). Szkoła jako instytucja wspomagająca rozwój jednostki i społeczeństwa (Modele współczesnej szkoły: model tradycyjny, model humanistyczny, model refleksyjny, model emancypacyjny). Cele nauczania (Źródła, sposoby formułowania i rodzaje celów nauczania). Proces nauczania – uczenia się (Metody nauczania. Organizacja procesu kształcenia i pracy uczniów na lekcji. Lekcja i jej budowa. Środki kształcenia). Program szkolny (Europejski kontekst zmiany programu szkoły. Wzorce i modele programów nauczania i programu szkoły. Programy przedmiotowe, interdyscyplinarne, poprzez-przedmiotowe, blokowe, „ścieżki” edukacyjne. Programy autorskie. Ewaluacja programów. Plany pracy dydaktycznej. Materiał nauczania i doświadczenia edukacyjne. Style i techniki pracy z uczniami). Ocenianie (Egzaminy zewnętrzne i wewnętrzne system oceniania. Dyscyplina w szkole).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia istoty transformacji dokonującej się w edukacji szkolnej; uruchomienia w sobie potencjału sprzyjającego aktywnemu uczestnictwu w procesach edukacyjnych; rozumienia istoty całościowego uczenia się; oceniania i stosowania różnych strategii wspomagania całościowego uczenia się, w tym szczególnie strategii uczenia się w małych grupach; kreowania programu i szczegółowego planowania aktywności uczniów; oceniania postępów uczniów (diagnozowania poziomu rozwoju ich struktur poznawczych oraz monitorowania ich rozwoju); rozumienia specjalnych potrzeb dzieci w zakresie edukacji.

4. Kształcenie w zakresie komunikacji interpersonalnej

Treści kształcenia: Komunikacja jako proces interpersonalny i społeczny (Geneza, różne ujęcia definicyjne komunikacji. Osobowy i czynnościowy charakter komunikacji. Komunikacja werbalna i niewerbalna. Komunikacja kulturowa). Autoprezentacja (Taktyki i style. Motywy. Kontekst społeczny. Język a płeć. Kody językowe. Stereotypy społeczne). Teoretyczne modele nabywania kompetencji komunikacyjnych (Perspektywa działania instrumentalnego: erystyka, asertywność, negocjacje. Perspektywa działania emancypacyjnego: rozumienie, interpretacja sensów i znaczeń, doświadczenie biograficzne jako źródło znaczeń). Edukacyjne aspekty komunikacji (Formy komunikacji werbalnej: mówienie, pisanie, czytanie, sztuka słuchania i zadawania pytań. Znaczenie ukrytej komunikacji: mowa ciała, przestrzeń, dystans fizyczny. Narzędzia władzy i dominacji nauczyciela: język, ocenianie, dokumentacja szkolna. Strategie uczniów i nauczycieli).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia komunikacji jako procesu etycznego porozumiewania się; autoprezentacji; funkcjonowania stereotypów i uprzedzeń; komunikacji w małych grupach społecznych; nabywania umiejętności zachowań asertywnych, negocjowania znaczeń; rozumienia właściwego wykorzystania metod aktywnego słuchania; udzielania informacji zwrotnych; zadawania pytań; rozpoznawania reguł i zasad funkcjonowania ukrytej komunikacji.

5. Kształcenie w zakresie profilaktyki, diagnozy i terapii pedagogicznej

Treści kształcenia: Profilaktyka szkolna i edukacyjna (Cele, zasady i strategie profilaktyki w szkole. Profilaktyka problemów związanych z alkoholem i innymi substancjami uzależniającymi. Profilaktyka trudności w uczeniu się. Profilaktyka agresji i przemocy w zespołach uczniowskich. Promocja zdrowego stylu życia. Promocja zdrowia psychicznego. Metody rozpoznawania grup dzieci i młodzieży z obszaru ryzyka niepowodzeń szkolnych, trudności przystosowawczych, zaburzeń zachowania. Przegląd ogólnopolskich programów profilaktycznych. Zasady konstruowania szkolnych i klasowych programów profilaktycznych). Diagnoza pedagogiczna (Przedmiot, cele, procedury, techniki i narzędzia diagnostyczne. Diagnoza nauczycielska. Diagnozowanie i rozwiązywanie problemów indywidualnych ucznia, nauczycielska diagnoza trudności w uczeniu się, w tym specyficznych trudności w uczeniu się. Nauczycielska diagnoza problemów wychowawczych. Współpraca nauczyciela z psychologiem, pedagogiem i lekarzem w zakresie diagnozowania problemów szkolnych uczniów). Oddziaływania pomocowe i terapeutyczne (Formy pomocy uczniom z trudnościami w uczeniu się i zaburzeniami zachowania: zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, terapia pedagogiczna, socjoterapia. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Kategorie dzieci wymagających specjalnego nauczania. Formy

kształcenia: klasy i szkoły integracyjne, nauczanie indywidualne. Zasady postępowania pedagogicznego z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych w klasie, zasady współpracy z rodzicami uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych i specjalistami prowadzącymi zajęcia korekcyjno-kompensacyjne i terapeutyczne).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia podstawowych pojęć z zakresu profilaktyki, diagnozy pedagogicznej, terapii pedagogicznej; rozpoznawania objawów zagrożeń i trudności szkolnych uczniów; konstruowania adekwatnych do potrzeb programów interwencyjnych i profilaktycznych; rozpoznawania i rozumienia trudności uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, w tym uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się (dysleksja, dyskalkulia, ADHD); modyfikowania i dostosowywania programu, metod nauczania i oceniania do potrzeb tych uczniów; prowadzenia zajęć dydaktyczno-wyrównawczych oraz udzielania indywidualnej pomocy uczniom z trudnościami szkolnymi; prowadzenia zajęć integracyjnych w klasie; rozwiązywania konfliktów; negocjowania z uczniami zasad zachowania w szkole i klasie.

6. Kształcenie w zakresie metodyki szczegółowej

Treści kształcenia: Cele i treści nauczania (Podstawa programowa. Programy nauczania – ocena i dobór. Zakres treści nauczania. Rozkład materiału. Ścieżki edukacyjne). Metody i zasady nauczania (Konwencjonalne i niekonwencjonalne metody nauczania. Projekty. Style uczenia się a style nauczania. Strukturyzacja wiedzy). Środki dydaktyczne (Podręczniki, tradycyjne i nowoczesne pomoce dydaktyczne – dobór i wykorzystanie. Media i multimedia w nauczaniu). Formy pracy (Organizacja pracy w klasie, praca w grupach. Wycieczki, zajęcia terenowe, laboratoryjne, doświadczenia. Zajęcia pozalekcyjne, wyrównawcze, konkursy. Samodzielność w zdobywaniu wiedzy, praca domowa ucznia. Indywidualizacja w nauczaniu – praca z uczniem zdolnym i doznającym trudności w nauce). Kontrola i ocena (Powtarzanie i utrwalanie wiedzy. Konstruowanie testów i sprawdzianów. Ocenianie bieżące, semestralne i końcoworoczne. Ocenianie wewnętrzne i zewnętrzne. Informacyjna i motywacyjna funkcja oceny).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: oceniania i doboru programów, podręczników i środków dydaktycznych; projektowania pracy dydaktycznej w perspektywie krótko i długoterminowej; organizowania pracy uczniów; stosowania różnorodnych metod i form pracy z uczniem; dostosowywania sposób pracy do potrzeb i możliwości uczniów; rozwijania samodzielności w zdobywaniu wiedzy; kształtowania motywacji, kontrolowania i oceniania pracy uczniów.

PRZYGOTOWANIE PEDAGOGICZNE DRUGIEGO STOPNIA

KWALIFIKACJE ABSOLWENTA

Kwalifikacje pedagogiczne absolwenta studiów drugiego stopnia są rezultatem rozwoju wiedzy operacyjnej i praktycznej przekazywanej w czasie studiów pierwszego stopnia. Ów rozwój sprawia, że:

- 1) umiejętności nabyte wcześniej (I stopień) są przenoszone na poziom refleksji hermeneutycznej i krytycznej;
- 2) nauczyciel nabywa nowe umiejętności, przede wszystkim:
  - jest przygotowany do prowadzenia na użytek praktyki szkolnej prac badawczych o charakterze diagnoz, ekspertyz, projektów optymalizacyjnych;
  - zna i rozumie przebieg procesów rozwojowych charakterystycznych dla okresu młodzieńczego oraz dojrzałości, wiedza o rozwoju osobowości, emocji, motywacji oraz struktur poznawczych pozwala mu konstruować i dostosować gotowe scenariusze praktyki edukacyjnej do potrzeb uczniów – uczestników procesu edukacji, zna i rozumie problemy współczesnej kultury, traktowanej jako kontekst współczesnych procesów edukacyjnych;
  - potrafi rozpoznać możliwości i zagrożenia osobistego rozwoju ucznia, ulokowane w makro- i mikroprocesach społecznych;
  - potrafi animować prace nad własnym rozwojem oraz rozwojem wszystkich uczestników procesów edukacyjnych;
  - umie animować i organizować środowiska edukacyjne w celu wspierania całościowego uczenia się.

Absolwent jest przygotowany do pracy nauczycielskiej (posiada uprawnienia, kwalifikacje) w szkołach ponadgimnazjalnych. Profesjonalizm absolwenta wyraża się w jego gotowości do:

- współdziałania z podmiotami edukacyjnymi (zarówno jednostkami, jak i społecznościami lokalnymi) w zakresie rozpoznawania, wyjaśniania i rozwiązywania ich problemów,
- komunikacji i empatii w kontaktach z podmiotami edukacyjnymi,
- holistycznego rozumienia sytuacji podmiotów edukacyjnych (odchodzenie od ekskluzywnego rozumienia, ujmowanego w specjalistycznych terminach),
- samorefleksji i krytyki służącej pokonywaniu stereotypowych sądów i reakcji.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

1. Treści w zakresie psychospołecznych podstaw nauczania i wychowania

Treści kształcenia: Postawy (Postawy nauczycieli i uczniów. Geneza, komponenty postaw. Kształtowanie postaw. Zmiana postaw). Poznanie społeczne (Procesy zbierania informacji o ludziach. Schematy poznawcze, treść i forma. Stereotypy i uprzedzenia. Deformacje poznawcze. Modyfikacje). Rozbieżności poznawcze a zachowanie (Dysonans poznawczy. Redukcja dysonansu. Wpływ kar i nagród na wielkość dysonansu i formy jego redukcji. Wywieranie wpływu poprzez dysonans). Społeczne konteksty tożsamości osoby dorastającej (Komponenty tożsamości człowieka. Wpływ kontekstu na tożsamość i zachowanie. Kształtowanie tożsamości. Dookreślanie Ja). Wpływ społeczny (Podstawowe techniki wywierania wpływu. Wpływ a manipulacja. Sytuacyjna i trwała zmiana zachowania).

Facylitacja społeczna (Obecność innych ludzi jako stymulujący i hamujący czynnik nauczania. Stymulowanie motywacji do nabywania wiedzy i doświadczeń. Wpływ ludzi na efektywność zadaniową ucznia). Wrogość i agresja (Uwarunkowania agresji. Uczenie się agresji. Konsekwencje agresji. Poznawcza kontrola zachowań agresywnych. Radzenie sobie ze złością).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia znaczenia struktur poznawczych; procesów umysłowych, emocjonalnych oraz motywacyjnych dla nauczania i wychowania; orientacji w podstawowych zagadnieniach z zakresu psychologii społecznej, wpływu społecznego w odniesieniu do roli i zachowań osoby dorastającej; znajomości mechanizmów psychologicznych uczestniczących w procesie nauczania i wychowania; identyfikacji czynników składających się na całość zachowania ucznia i nauczyciela; konstruowania kontekstu społecznego.

2. Treści w zakresie problemów współczesnej kultury i wychowania

Treści kształcenia: Kultura (Rozumienie i status kategorii „kultura” w wybranych naukach humanistycznych i społecznych, to jest: socjologii, komunikacji społecznej, antropologii kultury. Dzieje kultury europejskiej i pozaeuropejskiej interpretowane w perspektywie wybranych koncepcji kultury. Postawy społeczne, wyobrażenia, wartości i język w kulturze dawniej i dziś. Socjologia kultury. Analiza sposobu definiowania kultury na gruncie socjologii powiązana z charakterystyką zmian relacji między kulturą i społeczeństwem. Wybrane zjawiska współczesnej kultury). Media (Media w procesie konstruowania rzeczywistości społecznej. Upozorowany obraz rzeczywistości). Tożsamość (Kapitał kulturowy. Kapitał społeczny. Współczesne formy emancypacji społecznej. Kulturowe źródła tożsamości, blokady rozwojowe, stereotypy, uprzedzenia, mity). Wychowanie (Popkultura, subkultura, kontrkultura jako konteksty procesów wychowania i nauczania. Źródła i przejawy kryzysu

współczesnego wychowania. Ideologie wychowania. Lokalne i globalne konteksty wychowania).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozpoznawania podstawowych pojęć (języków) nauk o kulturze; orientacji w różnicach pojmowania zjawisk kulturowych w zależności od zajmującej się kulturą dyscypliny naukowej; samodzielnego rozpoznawania kulturowych źródeł i blokad rozwoju tożsamości jednostki i zdolność do emancypacji; animowania kultury jako środowiska wspierającego indywidualne uczenie się; krytycznej interpretacji tekstów kultury.

3. Treści w zakresie etyki zawodu nauczyciela

Treści kształcenia: Etyka (Etyka jako dziedzina filozofii. Formalizacja systemów norm – kodeksy etyczne. Etyka nauczycielska jako jedna z etyk zawodowych. Pytanie o dobro). Osobliwości zawodu nauczyciela (Wzór osobowy. Postawa i kunszt nauczycielski – ujęcie historyczne i komparatystyczne. Misja czy zawód. Wielość postaw nauczycieli. Osobisty obraz profesji. Dylematy roli zawodowej. Wypalenie zawodowe nauczycieli). Powinności (Ewolucja powinności zawodowych. Problematyka wyborów moralnych. Moralne aspekty relacji nauczyciel – uczeń w kontekście Deklaracji Praw Człowieka. Konflikty norm). Praktyka (Świat norm i wartości społecznych a codzienne działania nauczyciela. Zróżnicowanie świata działań i możliwe typy tożsamości. Osobiste teorie edukacyjne nauczycieli. Uwikłanie w konteksty społeczne. Niwelacja nierówności społecznych, dyskryminacja płci). Rozwój profesjonalny (Od anomii do autonomii. Pytania o zrozumiałość świata edukacji i własnej w nim roli. Kulturowy i społeczny wymiar tożsamości nauczyciela. Społeczna presja i strategie radzenia sobie w sytuacji nacisku).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: prezentowania różnorodnych ujęć analizy problematyki moralnej; samodzielnej, krytycznej refleksji w zakresie etyki społecznej oraz etyki indywidualnej; analizy porównawczej różnych interpretacji powinności zawodowych; dostrzegania złożoności sytuacji edukacyjnych; przygotowania do rozumienia dylematów zawodu, ich kontekstowości i niejednoznaczności; bycia w dialogu z sobą samym oraz z innymi uczestnikami procesu edukacyjnego; podejmowania codziennych wyborów na podstawie przekładania wartości uniwersalnych na zobowiązania i upoważnienia moralne zarówno wobec siebie, jak i innych podmiotów edukacji; poszukiwania i dostrzegania innych, możliwych rozwiązań.

4. Treści w zakresie opisywania, rozumienia i interpretowania własnej praktyki pedagogicznej

Treści kształcenia: Edukacja (Edukacja w ujęciu różnych szkół i teorii. Ideologie edukacyjne. Współczesne konteksty edukacji jako przejaw dominującej ideologii. Alternatywy myślenia o edukacji). Szkoła (Szkoła jako instytucja

wychowawcza. Modele szkoły. Analiza systemowa całościowej oceny funkcjonowania szkoły. Autokratyzm i demokracja w szkole. Warunki sprzyjające pokonywaniu tradycjonalizmu, etatyzmu i autorytaryzmu szkoły. Proces i wzorce komunikowania się na terenie szkoły. Kryzys szkoły. Współpraca rodziny i szkoły. Konflikty w klasie i w rodzinie). Nauczyciel (Przedrozumienie, wiedza prywatna, potoczna jako źródło działań pedagogicznych. Program wewnętrzny nauczyciela. Rola i sprawstwo nauczyciela – wychowawcy klasy. Miejsce nauczyciela w grupie. Nauczyciel jako przywódca w grupie, jako outsider, jako wykluczony. Nauczyciele jako nosiciele strukturalnej zmiany społeczno-edukacyjnej). Innowacja, zmiana (Modele procesu innowacyjnego. Innowacyjność jako własność organizacji. Zmiana jako warunek pracy nad sobą i własnym rozwojem). Interpretacja (Opis i interpretacja jako sposoby dochodzenia do rozumienia własnej sytuacji zawodowej. Typy racjonalności nauczyciela).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozpoznawania kulturowych, społecznych i ideologicznych uwarunkowań własnego, pedagogicznego działania; rozpoznawania własnych, prywatnych koncepcji wychowania i nauczania; analizy i definiowania własnych potrzeb psychofizycznych w określonej sytuacji dydaktyczno-wychowawczej; poszukiwania i określania kryteriów wewnętrznej spójności oraz sensu i stylu własnego życia (poznanie swoich ograniczeń i własnego potencjału rozwojowego); autorefleksji nad własną sytuacją biograficzną i zawodową (autoanaliza, samoocena, osobiste możliwości poszerzania wglądu w siebie); analizy procesu podejmowania decyzji i wykorzystania go w relacjach w klasie szkolnej.

5. Treści w zakresie animowania działań edukacyjnych i pracy nad własnym rozwojem

Treści kształcenia: Uczenie się (Poznawcze, emocjonalne i społeczne wymiary uczenia się. Przygotowanie ucznia do samokształcenia i edukacyjnego kreowania własnego życia. Kształcenie motywacji edukacyjnej uczniów i dorosłych określającej poziom poznawczego zaangażowania i efektywność procesów oświatowych. Samokształcenie jako proces autokreacji jednostki). Dorosłość (Koncepcje dorosłości. Aktywność edukacyjna ludzi dorosłych w świetle teorii andragogicznych. Dydaktyczne koncepcje ucznia dorosłego i modele pracy z ludźmi dorosłymi). Środowisko uczenia się (Rozumienie współczesnej rzeczywistości edukacyjnej i jej zmieniających się uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, kulturowych. Globalizacja, konsumeryzm, społeczeństwo ryzyka i ich konsekwencje dla rozwoju człowieka. Współczesne postawy obywatelskie i zaangażowanie społeczne jako wymiar praktyki edukacyjnej w dorosłości. Związki pomiędzy kapitałem społecznym a edukacją i uczeniem się w dorosłości. Organizowanie i zarządzanie środowiskami uczenia się). Polityka edukacyjna (Polityka i działania edukacyjne

wspomagające proces uczenia się całościowego nauczycieli i uczniów. Uczenie się w miejscu pracy. Doksztalcanie i doskonalenie zawodowe jako warunki awansu zawodowego).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: kreowania i rozpoznawania sytuacji sprzyjających rozwojowi; współpracy i organizowania środowisk i instytucji uczących się; animowania działań edukacyjnych; inicjowania, współorganizowania pracy nad własnym rozwojem; inspirowania działań prowadzących do całościowego uczenia się.

6. Treści w zakresie projektowania ścieżki edukacyjno-zawodowej ucznia

Treści kształcenia: Poradnictwo edukacyjno-zawodowe (Podstawowe nurty teoretyczne z zakresu poradnictwa edukacyjno-zawodowego. Nauczyciel jako doradca). Projektowanie kariery (Metody i techniki określania potencjału ucznia. Kluczowe elementy procesu projektowania kariery: całościowe uczenie się, motywacja, umiejętność podejmowania decyzji – podstawy teoretyczne i zastosowanie praktyczne. Metody przygotowania młodzieży do aktywnego uczestnictwa w świecie pracy). Rynek edukacyjny i pracy (Źródła i sposoby pozyskiwania informacji na temat ofert edukacyjnych oraz trendów rynku pracy. Kompetencje wymagane na współczesnym rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej – wiedza, doświadczenie, kwalifikacje, umiejętności).

Efekty kształcenia – umiejętności i kompetencje: rozumienia podstawowych teorii z zakresu poradnictwa edukacyjno-zawodowego i kluczowych elementów procesu projektowania kariery; skutecznego wykorzystania ich w pracy z młodzieżą; zdobywania, analizowania i przekazywania informacji na temat świata nauki i pracy oraz wiedzy dotyczącej bazowych kompetencji potencjalnych pracowników; przygotowania młodzieży do aktywnego i efektywnego uczestnictwa w polskim i europejskim rynku pracy.

3. Organizacja kształcenia nauczycieli

Kształcenie nauczycieli może odbywać się:

- 1) na Wydziałach prowadzących studia kierunkowe adekwatne do przedmiotów nauczania wymienionych w podstawie programowej dla szkół podstawowych, gimnazjów oraz liceów, we współpracy z Wydziałami prowadzącymi studia na kierunku pedagogika lub innymi jednostkami umożliwiającymi kandydatom do zawodu nauczyciela realizację modułu treści pedagogicznych;
- 2) na Wydziałach prowadzących studia na kierunku pedagogika, o specjalności pedagogika nauczycielska, we współpracy z Wydziałami lub jednostkami prowadzącymi studia kierunkowe zgodne z przedmiotami nauczania wymienionymi w podstawie programowej dla szkół podstawowych, gimnazjów oraz liceów;

- 3) w obrębie jednej Uczelni (jeden Wydział podejmuje się kształcenia nauczycieli w obu zakresach: kierunkowym i pedagogicznym, lub dwa Wydziały: jeden kształcący kierunkowo, drugi pedagogicznie w ramach zawartych umów);
- 4) między Uczelniami prowadzącymi studia kierunkowe i Szkołami Wyższymi prowadzącymi studia pedagogiczne w ramach umów i porozumień.

Studia podyplomowe w kształceniu nauczycieli mogą przybierać dwie formy:

- Studia kwalifikacyjne dla absolwentów kierunkowych studiów I-go i II-go stopnia. Warunkiem uzyskania kwalifikacji nauczycielskich jest zgodność programów tych studiów ze standardem modułu treści przygotowania pedagogicznego dla studiów I-go i II-go stopnia. Podyplomowe studia kwalifikacyjne mogą być prowadzone jedynie przez te Wydziały i Uczelnie, które prowadzą kształcenie nauczycieli.
- Studia doskonalące ściśle związane ze ścieżkami awansu zawodowego nauczyciela.

Dwuprzedmiotowość w kształceniu nauczycieli

Zgodnie z zapisami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 Prawo o szkolnictwie wyższym art. 8, pkt. 5 „W uczelni prowadzącej kształcenie przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela studenci studiów pierwszego stopnia w specjalności nauczycielskiej uzyskują przedmiot główny, a drugi dodatkowy”, oraz art. 9, pkt. 3 „*standardy kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela uwzględniające: (...)*

c. przygotowanie do nauczania dwóch przedmiotów (rodzajów zajęć)...”
proponujemy:

1. Przygotowanie podstawowe (kierunkowe) zgodne ze studiowanym przez kandydata na nauczyciela kierunkiem studiów oraz przygotowanie dodatkowe, którym może być przygotowanie do nauczania języka obcego, zgodnie ze standardem kształcenia nauczycieli.
2. Przygotowanie do nauczania informatyki, zgodnie ze standardem kształcenia nauczycieli.
3. Przygotowanie do zajęć w zakresie diagnozy, poradnictwa i terapii pedagogicznej zgodnie ze standardami kształcenia nauczycieli.
4. Przygotowanie podstawowe (kierunkowe) zgodne ze studiowanym przez kandydata na nauczyciela kierunkiem studiów na studiach I-go stopnia oraz przygotowanie dodatkowe (także kierunkowe) zgodne ze studiowanym przez kandydata na nauczyciela kierunkiem studiów na studiach II-go stopnia.

Przedstawione wyżej założenia standardów kształcenia nauczycieli to koncepcja przyjęta przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego w dniu 19 października 2006 roku.

Ogólnopolska dyskusja, jaką ten projekt wywołał, sprzeciw najznakomitszych, uznanych, państwowych szkół wyższych, opór środowiska metodyków szczegółowych zwanych także dydaktykami przedmiotowymi pokazał, że:

1. Szkoła jest w Polsce spostrzegana tak w dyskursie potocznym, „ulicznym” jak i debacie profesjonalnej jako instytucja mająca na celu niczym nie zakłócony, sprawny i skuteczny przekaz wiedzy, umiejętności zapisanych w „podstawie programowej”.
2. Nauczyciel to urzędnik państwowy, który stoi na straży procesu transmisji wiedzy: dba o jej zgodność z podstawą programową, kontroluje poziom przyswojenia, mierzy i odpowiada za ilościowe, sprawdzane zewnętrznie wiedzy tej składniki.
3. Zupełnie nieobecne są w obu przestrzeniach debaty nad edukacją (potocznej i profesjonalnej) inne, związane z charakterystyką współczesności, zadania szkoły i nauczyciela. Diagnoza problemów młodych ludzi-uczestników procesów edukacji, ich profilaktyka oraz terapia to zadania nieobecne we współczesnym, polskim myśleniu o szkole.
4. Wbrew niskiemu społecznemu i materialnemu statusowi zawodu nauczyciela **wszyscy** w Polsce chcą nauczyciela kształcić. Uniwersytety Przyrodnicze (to współczesna nazwa Akademii Rolniczych) na przykład składają wnioski do Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego o zgodę na studia podyplomowe w zakresie: nauczyciel przedmiotów rolniczych. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie chce także mieć prawo do kształcenia, nauczycieli, „gdyż mamy na etacie jednego adiunkta z pedagogiki” (wypowiedź przedstawicielki tej Uczelni na posiedzeniu RGSzW poświęconemu dyskusji nad standardem kształcenia nauczycieli).
5. W części dotyczącej kształcenia nauczycieli w Polsce łamane jest dzisiaj prawo. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym* art. 9 pkt. 3 mówi wyraźnie: *Minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego określa, w drodze rozporządzenia (...) standardy kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, uwzględniające:*
  - a) kwalifikację absolwenta,
  - b) przedmioty kształcenia pedagogicznego, w tym w zakresie wychowania,
  - c) przygotowanie do nauczania dwóch przedmiotów (rodzajów zajęć),
  - d) przygotowanie w zakresie technologii informacyjnej, w tym wykorzystanie jej w wyuczonych specjalnościach,
  - e) naukę języka obcego w wymiarze zajęć umożliwiającym uzyskanie zaawansowanej znajomości języka obcego,

- f) *czas trwania studiów oraz wymiar i sposób organizacji praktyk*
- g) *treści programowe i wymaganej umiejętności – mając na uwadze zapotrzebowanie rynku pracy.*

Rada Główna przekazała standard kształcenia nauczycieli w lutym 2007 roku Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Do dnia dzisiejszego standard ten nie został podpisany. W Polsce przygotowuje się więc kandydatów do zawodu nauczyciela w oparciu o dwa stare rozporządzenia podpisane przez ministrów nieistniejących już dzisiaj resortów. Rozporządzenia te są niezgodne z Ustawą Prawo o Szkolnictwie Wyższym.

6. Środowisko metodyków szczegółowych (dydaktyka chemii, fizyki itp.) funkcjonuje dzisiaj w strukturze uczelni na niedookreślonych zasadach – pomiędzy dyscyplinami. Nie robi stopni naukowych, gdyż nieczytelna jest jego przynależność do akademickich dyscyplin: czy dydaktyk fizyki to specjalista w zakresie pedagogiki –nie, fizyki –też nie. To właśnie środowisko organizuje dzisiaj kształcenie nauczycieli w Polsce. Trudno się dziwić, iż koncentruje się ono na archaicznej już funkcji szkoły, związanej z przekazem wiedzy, że nie rozumie innych niż reprodukcja kultury, funkcji współczesnej edukacji.

Brak poważnej debaty nad zawodem nauczyciela, przygotowaniem do tego zawodu, nad możliwościami, jakie tkwią w edukacji młodych oraz naszymi zobowiązaniami w tym zakresie umieścić może nasz kraj w skansenie cywilizacji, w miejscu, z którego zazdrośnie i agresywnie spoglądać będziemy w stronę mądrzejszych, bardziej twórczych, rozumnych i szczęśliwych ludzi. A nieliczni z nas i naszych dzieci dostąpią zaszczytu życia w lepszym, wymarzonym świecie zamiast tutaj, u siebie, obok swoich bliskich, z nimi i dla nich budować i zmieniać rzeczywistość.

Bibliografia

- Berger P. L., *Zaproszenie do socjologii*, PWN, Warszawa 1998.
- Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Czytelnik, Warszawa 1970.
- Janion M., *Polski korowód*, [w:] Tazbir J. (red.), *Mity i stereotypy w dziejach Polski*, Interpress, Warszawa 1991.
- Kotusiewicz A. A., *Mit nauczyciela i misja nauczycielskiego zawodu*, [w:] Paćławska K. (red.), *Tradycja i wyzwania. Edukacja, niepodległość, rozwój*, UNIVERSITAS, Kraków 1998.
- Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o wspomaganiu nauczycieli w rozwoju*, WON, Wrocław 1994.

- Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Kwieciński Z., *Nowe potrzeby i kierunki zmian kształcenia pedagogów i nauczycieli*, [w:] Kwieciński Z., *Tropy-Ślady-Próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, Wyd. UMK, Poznań – Olsztyn 2000.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Wyd. Żak, Warszawa 1999.
- Pearson A. T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczyciel*, WSiP, Warszawa 1999.
- Stępniewska-Gębik H., *Estetyka i logika komunikatu w wychowaniu (trop Lacanowski)*, [w:] Paćławska K. (red.), *Tradycja i wyzwania. Edukacja, niepodległość, rozwój*, UNIVERSITAS, Kraków 1998.
- Stoner J. A. F., Wankel. Ch., *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1992.
- Tomaszewski T., *Ślady i wzorce*, WSzIP, Warszawa 1984.
- Topolski J., *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, [w:] Topolski J., Molik W., Makowski K. A. (red.), *Ideologia, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX w.: studia historyczna*, Poznań 1999.
- Tylikowska A., Kwiatkowska H., Kwiatkowski S. M., (red.), *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*, Wyd. Żak, Warszawa 1998.
- Witkowski L., *Edukacja wobec sporów o [po]nowoczesność*, IBE, Warszawa 1998.
- Witkowski L., *Podmiot jako humanistyczne wyzwanie dla pedagogiki (przeciw skrajnym podmiotowcom)*, [w:] Rutkowiak J. (red.), *Odmiany myślenia o edukacji*, Impuls, Kraków 1995.
- Witkowski L., *o metaaksjologiczne przesłanki reformy edukacji*, [w:] Bogaj A. (red.), *Realia i perspektywy reform oświatowych*, IBE, Warszawa 1997.
- Witkowski L., *Wokół teorii i praktyki rytuałów szkolnych*, [w:] *Nieobecne dyskursy*, Wyd. UMK, Toruń 1992.
- Zacher Z., *Intelektualizacja nauczania jako wyzwanie XXI wieku*, [w:] *Materiały z Konferencji Rektorów i Założycieli Uczelni Niepaństwowych – Rzeszów 17-18 września 1999 r.*